

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԳՆՈՒԿԱՑՄԱՆ ՆԵՐԱՌՈՒՄԸ ԳՆՈՒԿԱՑՄԱՆ ԻՆՊԵՐՍՆԵՐՈՒՄ. ՏԵՍԱԿԱՆ-ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ԱՌԱՋԱՐԿ

Արեն Տեր-Քայան

«Հ գիտությունների ազգային ակադեմիայի ասպիրանտ»

Գլոբալացման մասին խոսելիս՝ ակնհայտ է դառնում, որ այն օբյեկտիվորեն իրականացող գործընթաց է, և, ի հավելումն տեսաբանների կողմից կատարվող տեսական ուսումնասիրությունների և վերլուծությունների, այն նաև գործնականորեն հաշվարկվող և գնահատվող երևույթ է: Սա հնարավոր է դարձել նախ և առաջ այն պատճառով, որ գլոբալացումը գործընթաց է, որը որոշակի հարթություններում ազդում է տրամաբանորեն չափելի տարրերի՝ ցուցանիշների վրա, որոնք էլ գլոբալացման աստիճանի չափման հաշվարկների փոփոխականներն են: Ինդեքսների հաշվարկման եղանակները միասնական չեն, ուստի տարբեր ինդեքսներում կիրառվում են տարբեր փոփոխականներ: Միևնույն ժամանակ տարբեր ինդեքսների հաշվարկներում կիրառվող բազմաթիվ տարրերը շատ հաճախ կրկնվում են: Դրանց շարքում են հատկապես առևտուրը, օտարերկրյա ուղղակի կամ պորտֆելային ներդրումները, տուրիզմը, տրանսֆերտային վճարումները, ինտերնետի օգտագործման հետ կապված մի շարք ցուցանիշներ, իսկ քաղաքական ոլորտից՝ անդամակցությունը միջազգային կազմակերպություններին: Այդքանով հանդերձ գլոբալացման ինդեքսների հաշվարկներում չեն ներառվում իրավունքի գլոբալացման դրսևորումները: Կարծում ենք, որ ինդեքսների հաշվարկներն առավել ճշգրիտ դարձնելու նպատակով անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև իրավունքի գլոբալացման ցուցանիշները:

Գլոբալացման ինդեքսներում իրավունքի գլոբալացման տարրերի ներառման հարցը քննարկելու համար անհրաժեշտ է նախ և առաջ հասկանալ, թե գլոբալացման չափման ինչպիսի ինդեքսներ գոյություն ունեն, և ինչ տարրեր են ներառվում այդ ինդեքսներում: Այնուհետև, ելնելով այն կանխավարկածից, որ իրավունքի գլոբալացումը հանդիսանում է ներկայումս փաստացիորեն տեղի ունեցող գործընթաց, կփորձենք ներկայացնել այն իրավական ցուցանիշները, որոնք իրավական մասով կարող են լրացնել ներկայումս առկա ինդեքսները և դարձնել դրանք առավել ճշգրիտ և իրական: Գլոբալացման ինդեքսներում իրավական ցուցանիշների կիրառման առաջարկը կրում է բացառապես տեսական-կիրառական բնույթ, ուստի սույն աշխատության շրջանակներում չի քննարկվի իրավական ցուցանիշներին որպես փոփոխականների՝ թվային արտահայտություն տալու հարցը:

Գլոբալացման ինդեքսների ներդրման գործում մեծ ավանդ ունեցող պրոֆեսոր Ուարդ Ռենենի և Պիմ Մարտենսի¹ կողմից տրված գլոբալացման բնորոշման համաձայն՝ «ժամանակակից գլոբալացումը բնորոշվում է որպես ազգերի միջև փոխհարաբերությունների ինտենսիֆիկացիա, որը խրախուսում է անդրազգային (trans-

¹ Մասատրիխտի համալսարանի Կայուն զարգացման ամբիոնի ղեկավարն է, իսկ 2004-2013 թվականներին եղել է նույն համալսարանի Ինտեգրացված գնահատման և կայուն զարգացման միջազգային կենտրոնի տնօրենը: <http://pimmartens.info/>

national) կառույցների հիմնադրումը, ինչպես նաև՝ մշակութային, տնտեսական, էկոլոգիական, քաղաքական, տեխնոլոգիական և սոցիալական գործընթացների համաշխարհային ինտեգրացիան համաշխարհային, անդրազգային, ազգային, տարածաշրջանային և տեղային մակարդակներում»¹: Գլոբալացման հովանու ներքո ինտենսիֆիկացվող վերոնշյալ գործընթացներին չափելի արտահայտություն տալու դեպքում հնարավոր է դառնում պատկերացում ստանալ գլոբալացման չափի մասին և համեմատել տարբեր երկրների գլոբալիզացման աստիճանները: «Գլոբալացման չափումը և դրա փոփոխականները տարբեր երկրներում, տարածաշրջաններում և ժամանակներում» աշխատության մեջ հեղինակները, ուսումնասիրելով Քերնիի Արտաքին քաղաքականության ինդեքսը, նշում են, որ «Գլոբալացումը փոխկապվածությունների համակարգ է, որը ներառում է ազգային տնտեսության վերաբաշխումը ինտեգրված աշխարհի տնտեսության մեջ ապրանքների և արտադրական գործոնների շարժի առավելագույն քիչ խոչընդոտներով»²:

Ներկայում առկա են գլոբալացման բազմաթիվ ինդեքսներ: «Գլոբալացման չափումը. Նշումներ գլոբալացման ցուցանիշների վերաբերյալ» աշխատության մեջ գլոբալացումը չափող ինդեքսները բաժանվել են 2 մեծ խմբի՝ սինթետիկ ինդեքսներ և միատարր (single) ինդեքսներ³:

Աշխատության հեղինակները սինթետիկ ինդեքսների շարքում նշել են հետևյալ ինդեքսները.

- Քերնիի Արտաքին քաղաքականության ինդեքսը (Kearney/Foreign Policy կամ KFP Index of Globalisation),
- ԿՕՖ գլոբալացման ինդեքսը (KOF Index of Globalization)⁴,
- Գլոբալացման կամ ռեգիոնալիզացիայի ուսումնասիրության կենտրոնի⁵ ինդեքսը (CSGR Globalisation Index),
- Մասստրիխտի գլոբալացման ինդեքսը (Maastricht Globalization Index կամ MGI),
- Գ-ինդեքսը (G-Index),
- Նոր գլոբալացման ինդեքսը (New Globalisation Index կամ NGI):

Միատարր ինդեքսների շարքում հեղինակները ինդեքսները դասակարգելիս առանձնացնում են հետևյալ երկու ուղղությունները.

- Առևտրային գլոբալացում,
- Բացվածություն (Openness),
- Միջին տարիֆային տոկոսադրույքները,
- Ֆինանսական գլոբալացում,
- ԱՄՖ սահմանափակումների չափում,

¹ Տե՛ս **Rennen W., Martens P.** The Globalisation Timeline, The Integrated Assessment Journal, Vol. 4, No. 3, 2003, էջ 143:

² Տե՛ս **Bhandari A. K., Heshmati A.** Measurement of Globalization and Its Variations Among Countries, Regions and Over Time, Institute of Labor Economics, Discussion Paper Series No. 1578, 2005, էջ 37:

³ Տե՛ս **Samimi P., Lim Ch. G., Buang A. A.** Globalization Measurement: Notes on Common Globalization Indexes, Scientific Papers, Issue 7, 2011, էջ 5:

⁴ <http://globalization.kof.ethz.ch/>

⁵ “Centre for the Study of Globalisation and Regionalisation”: Կենտրոնը հանդիսանում է Վարվիկի համալսարանի Քաղաքագիտության և միջազգային ուսումնասիրությունների բաժնի միջգիտարար ուսումնասիրության կենտրոն: [https://warwick.ac.uk/fac/soc/pais/research/researchcentres/csgr/](https://warwick.ac.uk/fac/soc/pais/research/researchcentres/csg/)

- Արտաքին ուղղակի ներդրումներ (Foreign direct investment կամ FDI),
- Արտաքին ակտիվներ և պարտավորություններ (Foreign assets and liabilities):

Որոշ ինդեքսներում (օրինակ՝ ԿՕՖ գլոբալացման ինդեքսում) առանձնացվում են de facto և de jure գլոբալացման հաշվարկներ: Ի տարբերություն de jure հաշվարկների, de facto հաշվարկներում հաշվի են առնվում բացառապես փաստացի, թվերով արտահայտված տվյալներ, օրինակ՝ համախառն կապիտալի հոսքը, օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները և այլն:

Միատարր ինդեքսների դեպքում առավելապես կարևորվում է առևտրի և ֆինանսների միջոցով տեղի ունեցող տնտեսական գլոբալիզացիան, իսկ սինթետիկ ինդեքսների դեպքում հեղինակները փորձում են հաշվի առնել գլոբալացումը պայմանավորող բոլոր տարրերը և փոփոխականները: Ուստի, հաշվի առնելով, որ սույն հոդվածի նպատակներից է գլոբալացման ինդեքսների կատարելագործումը և դրանք իրականությանն ավելի մոտեցնելը իրավունքի գլոբալացման տարրերի ավելացմամբ, սույն հոդվածի շրջանակներում կուսումնասիրվեն սինթետիկ ինդեքսները, և իրավունքի գլոբալացման տարրերի առաջարկը կկատարվի հենց այդ ինդեքսների համար:

Հարկ է նշել, որ, ի թիվս վերոնշյալ ինդեքսների, առկա են նաև գլոբալացման վիճակագրական այլ ցուցանիշների վերաբերյալ աշխատություններ: Դրանցից է, օրինակ՝ ՏՀՀԿ տնտեսական գլոբալացման ցուցանիշը (OECD Economic Globalization Indicators), Համաշխարհային բանկի զարգացման ցուցանիշները (World Bank World Development Indicators), ՄԱԿ-ի Առևտրի և զարգացման համաժողովի «Զարգացում և գլոբալացում. Փաստեր և ցուցանիշներ» աշխատությունը (UNCTAD Development and Globalization: Facts and Figures) և Համաշխարհային քաղաքականության համաժողովի աղյուսակները և դիագրամները (Global Policy Forum (GPF) Tables and Charts)¹:

Այսպես, **Քերնիի Արտաքին քաղաքականության ինդեքսը** համարվում է գլոբալացման չափման առաջին ինդեքսներից մեկը, որի մեթոդը հիմնված է եղել ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագրի զարգացման ինդեքսի (UNDP Human Development Index, 1998) վրա: Ինդեքսների հաշվարկման մեթոդաբանության վերաբերյալ առավել լավ պատկերացում կազմելու համար նշենք, որ այս ինդեքսի հաշվարկման մեթոդը ներառում է 4 հաջորդական գործողությունների կատարում.

1. Որոշվում են այն փոփոխականները որոնք պետք է ներառվեն ինդեքսի հաշվարկման գործում,
2. Որոշվում են փոփոխականների քանակական միավորները,
3. Քանակական միավորները համապատասխանեցվում են միմյանց (օրինակ՝ մի փոփոխականը կարող է արտահայտված լինել մարդկանց քանակով, մեկ այլ փոփոխականը ունենա դրամական արտահայտություն),
4. Վերոնշյալ համապատասխանեցված քանակական միավորները հաշվարկվում են տվյալ երկրի գլոբալիզացման աստիճանը ստանալու համար²:

¹ Տե՛ս **European Commission**, Eurostat, Selected Readings, Focus on: Measuring globalization, December 2007, էջ 6:

² Տե՛ս **Lockwood B.**, How Robust is the Foreign Policy/Kearney Index of Globalisation?, CSGR Working Paper No. 79/01, 2001, էջ 3:

ԿՕՖ գլոբալացման ինդեքսը մշակվել է գերմանացի տնտեսագետ Աքսել Դրե-հերի (Axel Dreher) կողմից: Այս ինդեքսը, ի տարբերություն մնացածների, տարանջատում է ինդեքսում հաշվարկվող de facto և de jure տարրերը¹:

Մասստրիխտի գլոբալացման ինդեքսը զարգացրել են Մարտենսը և Ժվիչը 2006 թվականին², վերանշակվել է 2008 թվականին Մարտենսի և Ռազայի³ կողմից, 2014 և 2015 թվականներին՝ Մարտենսի և Ֆիգի կողմից⁴:

Եթե Մասստրիխտի գլոբալացման ինդեքսը ծածկում էր 117 երկրներ, ապա ԿՕՖ գլոբալացման ինդեքսը, 2006 թվականի դրությամբ, ծածկում էր 122 երկիր՝ 1970-2002 թվականների համար, իսկ ներկայումս ծածկում է 207 երկիր 1970-ից 2014 թվականների համար: Չնայած վերոնշյալ ինդեքսների մեթոդոլոգիաները շատ առումներով նման են, սակայն ունեն մի շարք մեթոդոլոգիական տարբերություններ: Օրինակ՝ Մասստրիխտի գլոբալացման ինդեքսը ներառում է նաև շրջակա միջավայրի փոփոխականը, իսկ ԿՕՖ գլոբալացման ինդեքսում այն բացակայում է:

Գ-ինդեքսը կիրառվել է Համաշխարհային շուկայի ուսումնասիրության կենտրոնի (World Markets Research Centre կամ WMRC) ուսումնասիրողների, մասնավորապես՝ Ռանդոլֆի կողմից 2001 թվականին: Այս ինդեքսը արժանացել է քննադատությունների այն պատճառով, որ հանդիսանում է գլոբալացումը ամբողջությամբ չափող ինդեքս, սակայն իրականում այն հիմնականում (90 տոկոսով) կենտրոնացած է տնտեսական ոլորտի վրա⁵:

Նոր գլոբալացման ինդեքսը, համապատասխանելով իր անվանը, հանդիսանում է առավել նոր ինդեքս: Այս ինդեքսի հիմնական առանձնահատկությունն այն է, որ այն ունի 21 փոփոխական, որոնցից 5-ը երբևէ չեն կիրառվել մյուս ինդեքսներում (որոնց անդրադարձ է կատարվել նաև սույն աշխատության մեջ)⁶:

Հաշվի առնելով Գ-ինդեքսի՝ դեպի առավելապես տնտեսական ոլորտ ունեցած ուղղվածությունը՝ աղյուսակ 1-ում ներկայացված են միայն Քերնիի Արտաքին քաղաքականության, ԿՕՖ գլոբալացման, Մասստրիխտի գլոբալացման և Նոր գլոբալացման սինթետիկ ինդեքսների ցուցանիշները:

¹ Մանրամասն տե՛ս **Gygli S., Haelg F., Sturm J.-E.** The KOF Globalisation Index – Revisited, KOF Working Papers, No. 439, 2018, էջ 11:

² Մանրամասն տե՛ս **Martens, P., Zywiets, D.** Rethinking globalisation: a modified globalisation index, 2006, Journal of International Development J. Int. Dev. 18, էջ 331–350:

³ Մանրամասն տե՛ս **Martens P., Raza, M.** An updated Maastricht globalisation index, 2008, ICIS Working Paper 08020:

⁴ Մանրամասն տե՛ս **Martens P., Figge L.S.** Globalisation Continues: The Maastricht Globalisation Index Revisited and Updated, Journal Globalizations, Volume 11, Issue number 6, 2014, էջ 875-893:

Martens P., Figge L.S. New Directions in Globalization Indices, Journal Globalizations, Volume 12, Issue number 2, 2015, էջ 217-228:

⁵ Տե՛ս **Apostoaie M. C.** Measuring economic globalization – Facts and Figures, The Annals of the Stefan cel Mare University of Suceava, Fascicle of the Faculty of Economics and Public Administration, Vol. 11, No. 2(14), 2011, էջ 107:

⁶ Տե՛ս **Vujakovic P.** How to Measure Globalisation? A New Globalisation Index (NGI), 2010, էջ 7:

Աղյուսակ 1

KFP ¹	KOF ²		MGI ³	NGI
	KOF de facto	KOF de jure		
Ապրանքների և ծախսերի մեթոդների գործադրումներ	Տնտեսական (ձեռ կողմից կատարված խմբավորում) ⁴ Առևտուր			Ապրանքների առևտուր
Առևտուր	Առևտրի գործադրումներ	Առևտրային կարգավորումներ	Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումներ	Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների մասնաբաժինը
Կոմերցիոն	Օտարերկրյա ներդրումների առևտուր	Օտարերկրյա ներդրումներ	Տարածվածություն	Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների հոսքերը
Եկամուտ	Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումներ	Ներդրումների ասիմետրիկություններ		Պորտֆելային ներդրումների մասնաբաժինը
Օտարերկրյա ներդրումներ	Պորտֆելային ներդրումներ	Կապիտալի հաշվի բացվածություն ¹		Պորտֆելային ներդրումների հոսքը
Պորտֆելի	Միջազգային պարտք	Կապիտալի հաշվի բացվածություն ²		Օտարերկրացիներին վճարվող եկամտային վճարները
	Միջազգային ռեզերվներ			Ռջ ռեզիդենտների կողմից ապրանքամիջի գրանցման դիմումները
	Միջազգային եկամտային վճարներ			Ռջ ռեզիդենտների կողմից արտոնագրի գրանցման դիմումները
Անձնական գործադրումներ	Սոցիալ-մշակութային (ձեռ կողմից կատարված խմբավորում)			
Տուրիզմ	Սիջանմային գործադրումներ			Սիջանմային մասնաբաժինը
Հեռակա	Միջազգային ծախսերի տրամադրումներ	Հեռախոսային բաժանմունքագրություն		Միջազգային տուրիզմը
Տրանսֆերային վճարումներ	Տրանսֆերներ	Միջազգային տուրիզմ		Պարտ Եվրոն ուսանողների շարժումները

¹ Տե՛ս Lockwood B., How Robust is the Foreign Policy/Keamey Index of Globalisation?, CSGR Working Paper No. 79/01, 2001
² Մամուլանան տե՛ս Gygli S., Haelig F., Sturm J.-E. The KOF Globalisation Index – Revisited, KOF Working Papers, No. 439, 2018, էջ 11
³ Մամուլանան տե՛ս Martens P., Raza M. Globalisation in the 21st Century: Measuring Regional Changes in Multiple Domains, The Integrated Assessment Journal, Vol. 9, Issue 1, 2009, էջ 5-9
⁴ «Մեր կողմից կատարված խմբավորում» նշումն չի նշանակում, որ ինդեքսներում նման ոլորտային բաժանմանը խմբավորում առկա չէ, ուղղակի, որոշ ինդեքսներում ոլորտային բաժանումները կատարվել են տարբեր կերպ: Օրինակ ԿՕՑ գործադրումների ինդեքսում մշակութային ոլորտը առանձնացված է սոցիալականից, իսկ Մաաստրիխտի գործադրումների ինդեքսում սոցիալական և մշակութային ոլորտները միասին կազմում են մեկ խումբ:

Ինտերնետ կապը	Սիգրաֆիա					Սիջազգային հեռախոսագանգեր
Ինտերնետից օգտվողները	Դատնետալվորման դիմումներ	Ինֆորմացիոն գլոբալիզացիա	Հետուստատեություն	Տեխնոլոգիական ոլորտ	Հեռախոսակապ	Ինտերնետի թորունակությունը Լրատվական թերթերի միջազգային վաճառքը
Ինտերնետ հոսթերը	Սիջազգային ուսանողներ	Ինտերնետի օգտատերեր	Ինտերնետի օգտատեություն	Ինտերնետ		Գրքերի միջազգային վաճառքը Տրանսֆերները
Սպահով սերվերները (Secure servers)	Բարձր տեխնոլոգիաների արտադրանում	Սամուխ ազատություն				
		Ինտերնետի թորունակություն				
	Մշակութային գլոբալիզացիա			Էկոլոգիական ոլորտ		
	Մշակութային իրերի առևտուր	Գեներային հավասարություն		Էկոլոգիայի վրա ազդեցությունը		
	Ապրանքային նշանի դիմումներ	Ծախսերը ուսման վրա				
	Անձնական ծառայությունների առևտուր	Քաղաքացիական ազատություն				
	McDonald-ի ռեստորաններ					
	IKEA-ի խանութներ					
Քաղաքական (ներ կողմից կատարված խնջակիրում)						
	Դեսպանատներ	Սիջազգային կազմակերպություններ	Դեսպանատներ	Դեսպանատներ		Շրջակա միջավայրի վերաբերող հաճախագրեր
	ՍԱԿ-ի խաղաղամեներ	Սիջազգային պայծանագրեր	Սիջազգային պայծանագրեր	Անուանակցությունը միջազգային կազմակերպություններին		Անուանակցությունը միջազգային կազմակերպություններին
	Սիջազգային ՀԿ-ներ	Գրողներների քանակը միջազգային պայծանագրերում		Ուղղակի առևտուր		Դեսպանատներ
						Սամակցությունը ՍԱԿ-ի խաղաղապահ առաքելություններին

Միաժամանակ հարկ է նշել, որ գլոբալացման ինդեքսների թերություններից է այն հանգամանքը, որ այս ինդեքսները չեն ներառում բոլոր այն տարրերը, որոնք գլոբալացման չափումը կարող են դարձնել ավելի ճշգրիտ: Սա շատ դեպքերում պայմանավորված է այդ տարրերի վերաբերյալ տեղեկատվության հասանելիության մեծ և որակով¹:

Ինչպես նշվում է «Գլոբալացման չափումը՝ բացելով սև արկղը: Գլոբալացման ինդեքսների քննադատական վերլուծություն» աշխատության մեջ, գլոբալացման էության վերաբերյալ նոր հարցերին պատասխանելու համար անհրաժեշտ է միջմասնագիտական համագործակցություն՝ մեթոդոլոգիաների, փոփոխականների, դրանց միավորների ընտրության և այլ խնդիրների լուծման համար²:

Այսպես, ինչպես տեսնում ենք աղյուսակ 1-ում ներկայացված ինդեքսների խմբավորումներում, ինդեքսներում հաշվարկվող փոփոխականները խմբավորվում են հիմնականում տնտեսական, ֆինանսական, սոցիալական և մշակութային ոլորտների, ընդ որում որոշ դեպքերում այդ խմբերը կարող են ներառված լինել այլ խմբում³, կամ մի խումբը ունենա ենթախմբեր, որոնք այլ ինդեքսի դեպքում հանդես են գալիս առանձին խմբի տեսքով⁴:

Հաշվի առնելով սույն աշխատության նպատակը՝ առաջարկում ենք ներառել իրավունքի գլոբալացման տարրերը քննարկվող սինթետիկ ինդեքսներում: **Առաջին առաջարկն է՝ աղյուսակ 1-ի քննարկվող ինդեքսներում ավելացնել «Իրավական ոլորտ» կամ նմանատիպ անվանմամբ խումբ:** Իրավական ոլորտը առանձին նախատեսելու անհրաժեշտությունը պայմանավորված է նախ և առաջ նրանով, որ յուրաքանչյուր պետության մեջ առկա կարևորագույն տնտեսական, սոցիալական ոլորտների հետ միևնույն հարթության վրա է գտնվում նաև իրավական ոլորտը: Ավելին՝ իրավական ոլորտը իր գործողությամբ ուղղակիորեն առնչվում է բոլոր մնացած ոլորտների հետ, քանի որ բոլոր մյուս ոլորտների կարգավորումները կատարվում են իրավական մակարդակում՝ համապատասխան իրավական նորմերի սահմանմամբ: Իրավունքը մշտապես սերտ կապի մեջ է տնտեսագիտության կամ սոցիոլոգիայի հետ: Այսպես, Մարչենկոն գրում է, որ տնտեսական գործընթացների պետական իրավական կարգավորմամբ չմիջնորդավորված զարգացումը կարող է բերել ամբողջ նյութական արտադրության համակարգի խանգարմանը և անկմանը⁵: Նմանատիպ կապ առկա է նաև սոցիոլոգիայի և իրավագիտության մեջ, երբ սոցիոլոգիան, ուսումնասիրելով հասարակության և նրա անդամների վարքագիծը, ուղղակի կախվածության մեջ է իրավագիտությունից, քանի որ յուրաքանչյուր հասարակության կարգավորման գործում առավել որոշիչ դեր ունեն հենց իրավական նորմերով տրվող կարգավորումները: Ուստի, տնտեսական, սոցիալական գլոբալացման տարրերի մասին խոսելիս անհրաժեշտ է դրանց հետ զուգահեռ

¹ St´u **Potrafke N.**, The Evidence on Globalisation, The World Economy, Volume 38, Issue 3, 2015, էջ 512:

² St´u **Dreher A., Gaston N., Martens P., Boxem L. V.** Measuring Globalization – Opening the Black Box. A Critical Analysis of Globalization Indices, Journal of Globalization Studies, Vol. 1 No. 1, 2010, էջ 183:

³ Օրինակ՝ Մասսուրիխտի գլոբալացման ինդեքսում ֆինանսական բնույթի տարրերը ներառված են «Տնտեսական ոլորտ» խմբում:

⁴ Օրինակ՝ ԿՕՖ գլոբալացման ինդեքսում «Մշակութային գլոբալիզացիան» հանդիսանում է «Սոցիալական գլոբալիզացիա» խմբի ենթախմբերից մեկը:

⁵ St´u **Марченко М.Н.** Теория государства и права, 2-е изд., перераб. и доп, Москва, 2004, էջ 27-38:

անդրադարձ կատարել նաև իրավունքին և իրավական գլոբալացմանը, քանի որ իրավունքի գլոբալացումով պայմանավորված իրավական համակարգի փոփոխությունները անխուսափելիորեն բերում են մյուս ոլորտների, հասարակության գլոբալիզացվածության աստիճանի բարձրացմանը՝ այդպիսով ազդելով պետության ընդհանուր գլոբալիզացման մակարդակի վրա:

Գլոբալացման առկա ինդեքսներում իրավական գլոբալացման տարրերին որոշակի անդրադարձ կարելի է համարել «միջազգային կազմակերպություններ»¹ և «միջազգային պայմանագրեր» ցուցանիշների առկայությունը, որոնք ներառվում են «քաղաքական ոլորտ» խմբի մեջ: Չնայած նրան, որ «քաղաքական ոլորտ» խումբը որոշ հեղինակներ համարում են գլոբալացման ինդեքսներում առկա բաղադրիչներից ամենամեծ նպաստող տարրը², այնուամենայնիվ, կարծում ենք «միջազգային պայմանագրերը» ինչպես նաև սույն աշխատության մեջ առաջարկվող մի շարք ցուցանիշներն անհրաժեշտ է խմբավորել առանձին՝ «իրավական ոլորտ» խմբում: Նշվածը կարող ենք հիմնավորել նրանով, որ միջազգային պայմանագրերը, լինելով քաղաքական որոշումների արդյունք (ինչպես անդամակցությունը միջազգային կազմակերպություններին), էական ազդեցություն են ունենում տվյալ երկրի իրավական համակարգի վրա:

Հասկանալու համար, թե իրավունքի գլոբալացումը ինչպիսի ազդեցություն է ունենում պետության և հասարակության վրա, անհրաժեշտ է անդրադարձ կատարել նաև իրավունքի գործառույթներին: Իրավունքի գլոբալացման դեպքում տարբեր համակարգերում այդ գործառույթները կատարող իրավական նորմերը միասնականացվում են: Այսպես, համաձայն Մատուզովի և Մալկոյի, իրավունքը³ հանդիսանում է.

1. Հասարակական հարաբերությունների կարգավորիչ (մարդկանց գործողություններին տալիս է համաձայնեցվածության, կարգավորվածություն, վստահություն),

2. Առկա հասարակական կարգի պաշտպանության միջոց (հասարակության վտանգավոր և վնասակար արարքների համար սահմանում է իրավական պատասխանատվության միջոցներ),

3. Հասարակությունը՝ պրոգրեսի գործոնի միջոցով թարմացնող (նպաստում է այն սոցիալական կապերի զարգացմանը, որոնցում հետաքրքրված է հասարակությունը),

4. Ժամանակակից աշխարհի գլոբալ խնդիրները լուծող (պաշտպանական, էկոլոգիական և այլն),

5. Հասարակությունում անհատի ազատության չափը որոշող (ֆիքսում է ծավալները, ազատության սահմանները),

6. Հասարակությունը դաստիարակելու գործիքով և քաղաքակիրթ իրավական մշակույթի ձևավորմամբ հասարակական կյանքում բարոյական նախասկիզբը հաստատող:

¹ Տվյալ պետության անդամակցությունը միջազգային կազմակերպություններին, դրանց համագործակցությունը տվյալ պետության հետ կամ դրանց առկայությունը տվյալ պետությունում:

² Տե՛ս **Bhandari A. K., Heshmati A.** Measurement of Globalization and Its Variations Among Countries, Regions and Over Time, Institute of Labor Economics, Discussion Paper Series No. 1578, 2005, էջ 37:

³ Տե՛ս **Матузов Н.И.** Малько А. В., Теория государства и права. Учебник, Москва, Издательство «Юристъ», 2004, էջ 71:

Ինչպես տեսնում ենք, իրավունքի վերոնշյալ գործառույթներից գրեթե բոլորն ուղղված են հասարակության և հասարակական հարաբերությունների զարգացման միջոցով անդամների վարքագծի կարգավորմանը, ուստի հասարակության ցանկացած ոլորտ, հասարակության անդամների ցանկացած գործառույթ կամ գործունեության ոլորտ ենթակա են իրավունքի միջոցով իրավական կարգավորման: Իրավունքի գլոբալացման դեպքում տեղի է ունենում տարբեր պետությունների իրավական կարգավորումների միասնականացում, ինչն անխուսափելիորեն իր ազդեցությունն է ունենում նաև մարդկային գործունեության մյուս ոլորտների վրա: Այսպիսով, ընդունելով իրավունքի կարևորությունը հասարակության մեջ, մարդկային գործունեության բոլոր ոլորտներում և ընդգծելով իրավունքի գլոբալացման պետության ընդհանուր գլոբալիզացման աստիճանը հաշվարկելու գործընթացի վրա ունեցած ազդեցությունը, անհրաժեշտ է վեր հանել այն իրավական տարրերը, որոնք կարող են լինել գլոբալացման աստիճանի ցուցանիշներ, և որոնք անհրաժեշտ է ներառել գլոբալացման սինթետիկ ինդեքսների ցուցանիշների շարքում:

Գլոբալացման սինթետիկ ինդեքսներում «իրավական ոլորտ» խմբի մեջ առաջարկում ենք ներառել իրավունքի գլոբալացման հետևյալ ցուցանիշները.

1. Ազգային իրավունքում միջազգային իրավական սկզբունքների դրսևորումները:

Ազգային իրավական համակարգի գլոբալիզացման թերևս առաջին ցուցանիշներից կարող է լինել միջազգային լավագույն փորձի կիրառությունը, ինչի մասին կարող է վկայել միջազգայնորեն ընդունված իրավունքի սկզբունքների առկայությունը տվյալ իրավական համակարգում: Իրավունքի սկզբունքները, համաձայն Ներսիսյանցի, *այն ընդհանուր նորմ-սկզբունքներն են, որոնք ամբողջ ազգային իրավունքի կամ իրավունքի ճյուղի համար հիմնայուններ են և սահմանում են ընդհանուր հասկացությունները*¹: Մորոզովայի համաձայն՝ «*իրավունքի սկզբունքները այն հիմնարար գաղափարներն են, որոնք ամրագրված են իրավունքի պաշտոնական աղբյուրներում, կամ որոնք ճանաչում են ձեռք բերել իրավական գործունեությունում և արտացոլում են հասարակական հարաբերությունների զարգացման օրինաչափությունները*»²: Օրինակ, անգլոսաքսոնական իրավական ընտանիքում իրավունքի ընդհանուր սկզբունքները ձևավորվում են դատական նախադեպի միջոցով և այդ նախադեպերի արդյունքում, իսկ ռոմանագերմանական համակարգում իրավունքի ընդհանուր սկզբունքները ձևավորվում են իրավունքի պատմական զարգացման ընթացքում, հատկապես դոկտրինալ մակարդակում և հաշվի են առնվում իրավաստեղծ գործընթացում: Մորոզովայի իրավունքի սկզբունքները բաժանում է ընդհանուր իրավական, միջճյուղային և ճյուղային սկզբունքների³, ինչից հետևում է, որ իրավական համակարգում միջազգային սկզբունքների դրսևորումները կարելի է գտնել ինչպես ընդհանուր իրավունքում, այնպես էլ իրավունքի կոնկրետ ճյուղերում:

2. Միջազգային պայմանագրերի կիրառումը և դրանց ինկորպորացվածության աստիճանը:

¹ St' u **Нерсесянц В. С.**, Проблемы общей теории права и государства, Москва, Юридическое издательство «Норма», 2001, էջ 135:

² St' u **Морозова Л. А.** Теория государства и права. Учебник. 4-е издание, Москва, Издательство «Эксмо», 2010, էջ 193:

³ St' u **Морозова Л. А.** Теория государства и права. Учебник. 4-е издание, Москва, Издательство «Эксмо», 2010, էջ 194:

Գլոբալացման ինդեքսներում անհրաժեշտ է ուսումնասիրել միջազգային պայմանագրերը ոչ միայն քանակային առումով, ինչպես ԿՕՖ de jure սկզբունքների «միջազգային պայմանագրեր» ցուցանիշի դեպքում, այլև՝ հաշվի առնելով, թե որքան են դրանք կիրառվում այն վավերացրած պետությունում և որքանով են ինկորպորացված ազգային համակարգերում: Միջազգային պայմանագրերը գրեթե բոլոր պետություններում ունեն առավել բարձր իրավական ուժ, քան տվյալ երկրի օրենքները և մյուս նորմատիվ իրավական ակտերը: Մասնավորապես, ՀՀ իրավական հակարգում, ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի 3 մասի համաձայն՝ «*Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերի և օրենքների նորմերի միջև հակասության դեպքում կիրառվում են միջազգային պայմանագրերի նորմերը*»: Այնուամենայնիվ միշտ չէ, որ միջազգային պայմանագրի բարձր իրավական ուժը ենթադրում է այդ փաստաթղթով ամրագրված իրավական նորմերի կիրառում: Սա պայմանավորված է հատկապես այդ փաստաթղթերում ամրագրված նորմերի ընդհանուր բնույթով կամ այդպիսի փաստաթղթերով նախատեսվող իրավական ինստիտուտների լայն կարգավորումներով: Միջազգային պայմանագրերի իրավական նորմերի ընդհանուր բնույթը և ընդարձակ կարգավորումները բերում են ազգային իրավունքում դրանց ինկորպորացման հարցին, ինչը, կարծում ենք, ստեղծում է լրացուցիչ երաշխիքներ այդ նորմերի կիրառման համար, և ինչի արդյունքում այդ նորմերի կիրառման համար նախատեսվում են անհրաժեշտ մասնավոր կարգավորումները: Այսպես, եկամուտների և գույքի կրկնակի հարկումը բացառելու և հարկումից խուսափելը կանխելու վերաբերյալ միջազգային համաձայնագրերը¹ նախատեսում են որոշ դրույթներ, որոնց կիրառման համար անհրաժեշտ է ազգային իրավունքում այդ լայն նորմերի մասնավորեցում: Օրինակ, նշված համաձայնագրերի 5-րդ հոդվածը (ինչպես ՏՀԶԿ-ի, այնպես էլ ՄԱԿ-ի մոդելային համաձայնագրերի դեպքում) նախատեսում է «մշտական հաստատություն» կամ «մշտական ներկայացուցչություն» հասկացությունը, որը, սակայն, ներառում է բավականին լայն շրջանակ, ինչի արդյունքում անհրաժեշտություն է առաջանում հարկային օրենսդրության մակարդակում նախատեսել այդ հասկացությունը և տալ այդ ինստիտուտի առավել մասնավոր և մանրամասն կարգավորում (ՀՀ հարկային օրենսգիրք, հոդված 27²): Միաժամանակ, Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը³, որը մարդու իրավունքների ոլորտում կարևորագույն փաստաթղթերից է, ամրագրելով մարդու բոլոր հիմնարար իրավունքները և ազատությունները, ներառում է ընդամենը 30 հոդված: Փաստաթղթի ուսումնասիրությունից ակնհայտ է դառնում, որ հռչակագրում նշված իրավունքները կրում են ընդհանուր բնույթ, և դրանց ուղղակի, իրավիճակային կիրառման համար առկա է մասնավորեցման, պարզաբանման անհրաժեշտություն: Այդ նպատակով նշված իրավունքներն ամրագրվում են օրենսդրական մակարդակում (ընդհուպ սահմանադրությունում), ինչի հիման վրա էլ ձևավորվում է այդ իրավունքների պաշտպանության և կիրառման երաշխիքների անհրաժեշտ նորմատիվ-իրավական բազան: Մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում կարևոր դեր է կատարում նաև նախադեպերի կիրա-

¹ Հայաստանի Հանրապետության կնքած կրկնակի հարկումը բացառելու մասին պայմանագրերի ցանկը ներկայացված է հետևյալ հղումով՝

<http://www.petekamutner.am/Content.aspx?itn=tsTLDoubleTaxationAvoidance>

² <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=119015>

³ Ընդունվել է հռչակվել է ՄԱԿ-ի Գլխավոր Անսամբլետայի 1948 թվականի դեկտեմբերի 10-ի 217 Ա (III) բանաձևի համաձայն:

ռունը ազգային դատարանների կողմից, ինչն էլ իրավունքի գլոբալացման հաջորդ ցուցանիշի քննարկման առարկան է:

3. Միջազգային դատական կամ արբիտրաժային նախադեպերի կիրառումը:

Իրավունքի գլոբալացման կարևոր ցուցանիշներից է միջազգային դատական կամ արբիտրաժային նախադեպերի կիրառումը ազգային դատարանների և արբիտրաժային տրիբունալների կողմից որոշումների կայացման գործում, որի շնորհիվ իրավունքի գլոբալացումը օրենսդրական կարգավորումների մակարդակից տեղափոխվում է նախադեպային կարգավորման մակարդակ: Եթե միջազգային դատական նախադեպերի կիրառումը ենթադրում է այնպիսի միջազգային դատարանների կողմից կայացված որոշումների կիրառում, որոնց կայացրած որոշումները միջազգային պայմանագրի ուժով նախատեսում են պարտադիր կիրառելիություն տվյալ երկրում, ապա արբիտրաժային որոշումների նախադեպային կիրառումը առավելապես պայմանավորված է տվյալ արբիտրաժային տրիբունալի հայեցողությամբ: Եթե միջազգային դատարանների կողմից տվյալ պետության համար պարտադիր որոշումների կիրառումը պայմանավորված է տվյալ երկրի իրավակիրառ բարձր մակարդակով, ապա միջազգային արբիտրաժային որոշումների նախադեպային կիրառումը, կրելով ոչ պարտադիր բնույթ, պայմանավորված է իրավագիտակցության մակարդակով և ավելի կիրառելի ցուցանիշ է տվյալ երկրում իրավունքի գլոբալացման մակարդակը ցույց տալու համար: Սույն ցուցանիշի կիրառումը ենթադրում է առավելապես ազգային դատարանների կողմից միջազգային «պարտադիր» նախադեպի կիրառման քանակային ուսումնասիրություն: Օրինակ, ՀՀ իրավական համակարգում միջազգային դատական նախադեպերի կիրառման ցուցանիշ կարող է լինել ոչ միայն Սահմանադրական դատարանի կամ վճռաբեկ դատարանի որոշումներում, այլ նաև առավել ցածր դատական ատյաններում ՀՀ կողմից վավերացված մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի¹ ուժով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի պարտադիր իրավական ուժ ունեցող որոշումներին կատարվող անդրադարձների, իսկ արբիտրաժային որոշումների դեպքում, համապատասխանաբար, ՀՀ արբիտրաժային տրիբունալների կողմից միջազգային հեղինակավոր արբիտրաժային տրիբունալների կայացրած որոշումներին կատարվող անդրադարձների քանակը:

Ամփոփելով վերոնշյալ՝ առաջարկում ենք սինթետիկ ինդեքսներում ավելացնել «իրավական ոլորտ» խումբը, իսկ այդ խմբի ներքո ավելացնել հետևյալ ցուցանիշները.՝ 1) Ազգային իրավունքում միջազգային իրավական սկզբունքների դրսևորումները, 2) Միջազգային պայմանագրերի կիրառումը և դրանց ինկորպորացվածության աստիճանը, 3) Միջազգային դատական կամ արբիտրաժային նախադեպերի կիրառումը:

Ինչպես նշվեց, ինդեքսներում իրավական ցուցանիշների ներառման առաջարկությունը կրում է զուտ տեսական-կիրառական բնույթ, ինչով փորձ է կատարվում ինդեքսներով զբաղվող մասնագետների ուշադրությունը սևեռել նաև այն իրավական տարրերի վրա, որոնք ազդում են ընդհանուր գլոբալացման վրա, և որոնց ներառումը հնարավորություն է տալիս գլոբալացման չափումը դարձնել ավելի ճշգրիտ և օբյեկտիվ: Գլոբալացման ինդեքսներում «իրավունքի գլոբալացում» խմբի ներքո վերոնշյալ ցուցանիշներին թվային արտահայտություն տալը կարող է

¹ <http://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=20870>

տեղի ունենալ միջմասնագիտական ուսումնասիրության արդյունքում, երբ իրավագետների կողմից առաջարկվող իրավունքի գլոբալացումը արտահայտող տարրերին գլոբալացման ինդեքսներով զբաղվող մասնագետները կփորձեն տալ ինդեքսներում ներառված մյուս ցուցանիշների հետ համաձայնեցված թվային արտահայտություններ:

ВКЛЮЧЕНИЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ПРАВА В ИНДЕКСАХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ПРАКТИЧЕСКОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ

Арен Тер-Балян

Аспирант Национальной Академии Наук РА

В настоящей статье представлены индексы глобализации, а так же теоретические и практические предложения включить в синтетических индексах глобализации юридические индикаторы для улучшения этих индексов.

INCLUSION OF GLOBALIZATION OF LAW IN GLOBALIZATION INDICES: THEORETICAL AND APPLIED PROPOSITION

Aren Ter-Balyan

PHD Student at the NAN RA

In the following article the globalization indexes are presented and both theoretical and applied propositions are made to include legal indicators of globalization in the synthetic indexes of globalization in order to improve those indexes.

Բանալի բառեր – *իրավունքի գլոբալացում, գլոբալացման ինդեքսներ, իրավական ցուցանիշներ*

Ключевые слова: *глобализация права, индексы глобализации, юридические индикаторы*

Keywords: *globalization of law, globalization indexes, legal indicators*